

HENRYK JAROSZEWICZ, *DERYWACJA FRAZEOLOGICZNA W JĘZYKU POLSKIM I SERBSKIM*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016, ss. 290

Frazeologia stanowi jedno z najczęściej podejmowanych zagadnień na niwie badań lingwistycznych. Różnorodne analizy tej płaszczyzny językowej znalazły swój wyraz w wielu opracowaniach naukowych, przede wszystkim tych rozpatrujących daną tematykę na gruncie rodzimym, ale również tych o charakterze komparatywnym.

Szczególnie cenne i godne uwagi wydają się prace, których autorzy podjęli się porównania materiału pochodzącego z dwu lub więcej języków, wskazując na analogie i/lub dyferencje napotymane podczas wieloaspektowej eksploracji obrotnej bazy materiałowej. Frazeologizmy analizowano zarówno pod względem semantyki ich komponentów, obierając za przedmiot rozważań elementy w postaci np. apelatywnej leksyki faunistycznej i florystycznej, także słownictwa należącego do sfery proprialnej reprezentowanego przez różne kategorie onimiczne, jak i od strony formalnej, ich budowy oraz procesów, w których mogą uczestniczyć.

Monografia Henryka Jaroszewicza *Derywacja frazeologiczna w języku polskim i serbskim* porusza tematykę ważną, wpisującą się w obszar zainteresowania współczesnej lingwistyki. Recenzowane opracowanie ukazało się w roku 2016 nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego. Książkę tworzą trzy dość obszerne rozdziały (*Frazeologia i derywacja – pojęcia wstępne*, *Aparat pojęciowy derywacji frazeologicznej*, *Rodzaje derywacji frazeologicznej*) opatrzone wstępem i zakończeniem, jak również uzupełnione bibliografią i podsumowaniem.

Przedmiotem swych rozważań autor uczynił transformacje o charakterze derywacyjnym, w których biorą udział frazeologizmy reprezentujące dwa słowiańskie leksykony: zachodniosłowiański – polski oraz południowosłowiański – serbski. Zakres tytułowego pojęcia, czyli derywacji frazeologicznej, w ujęciu H. Jaroszewicza wyznacza kompleks trzech zjawisk: derywacja międzyfrazeologiczna, zajmująca centralne miejsce w powziętych analizach, derywacja odfrazeologiczna i derywacja odleksemowa.

Wyznaczenie tak obszernych ram znaczeniowych terminu *derywacja frazeologiczna* wynika, jak wspomina badacz, przede wszystkim z trzech pobudek: odmiennego postrzegania funkcji atrybutu, który współtworzy termin *derywacja frazeologiczna*, przyjęcia szerokiej interpretacji samego pojęcia <derywacja> oraz traktowania frazeologizmów jako jednostek funkcjonalnie tożsamyh z leksemami syntetycznymi [s. 11].

Materiał badawczy, stanowiący podstawę pracy, H. Jaroszewicz wyekscerpował ze źródeł o charakterze leksykograficznym (słowniki frazeologiczne, słowniki ogólne, słowniki dwujęzyczne),¹ przy których doborze kierował się kryterium chronologicznym i formalnym, jak również z monografii, studiów dotyczących słowotwórstwa, leksykologii czy też frazeologii.

Rozdział pierwszy zatytułowany *Frazeologia i derywacja – pojęcia wstępne* to teoretyczna część opracowania. Autor zaznaja nam w nim czytelnika ze stanem badań nad frazeologią i frazeologizmami, z funkcjonowaniem pojęcia derywacji, jak również derywacji frazeologicznej w polskiej oraz serbskiej i chorwackiej lingwistyce, prezentując dotychczasowe ujęcia lingwistów, m.in.: Stanisława Skorupki, Andrzeja Marii Lewickiego, Wojciecha Chlebdy, Alicji Nowakowskiej, Berislava M. Nikolicia, Josifa Matešicia, Anticy Menac, Dragany Mršević-Radović, Antoniego Furdala, Danuty Buttler, Anny Pajdzińskiej, Władysława Lubasia. Po wyczerpującym przeglądzie stanowisk naukowych, służącym naświetleniu różnic w interpretacji materii badawczej, H. Jaroszewicz konstruuje następującą definicję głównego dla monografii pojęcia:

synchroniczna relacja pochodności, która posiada formalny wykładnik i zachodzi pomiędzy dwiema jednostkami należącymi do systemu słownikowego języka (leksykonu) – przy czym przynajmniej jedna z tych jednostek jest frazeologizmem [s. 78].

Model derywacji frazeologicznej determinowany jest zatem przez typ jednostek językowych uczestniczących w transformacji. Obierając takie kryterium klasyfikacyjne, badacz wyróżnia trzy modele realizacji derywacji frazeologicznej: model [F → F] odpowiadający derywacji międzyfrazeologicznej, model [F → L] w odniesieniu do derywacji odfrazeologicznej oraz model [L → F] dla derywacji odleksemowej. Dodatkowo, w celu precyzyjnego nakreślenia ram definicyjnych terminu *derywacja frazeologiczna*, konfrontuje go z innymi transformacjami semantyczno-składniowymi, w których uczestniczą frazeologizmy, jednakże niemieszczącymi się w przyjętej przez autora formule: frazeologizacją strukturalną, semantyczną, uzualną, neosemantyzacją frazeologiczną, polisemantyzacją od-frazeologiczną czy też desemantyzacją frazeologiczną.

W rozdziale drugim monografii, poświęconym aparatowi pojęciowemu, badacz podejmuje próbę transpozycji części terminologii z zakresu słowotwórstwa (*podstawa*, *derywat*, *temat* i *formant*) na płaszczyznę derywacji frazeologicznej. Opierając się na znanej z literatury klasyfikacji frazeologizmów (z wyróżnieniem takich kategorii jak zwrot, wyrażenie rzeczownikowe, wyrażenie określające), a także na klasycznym podziale części mowy, H. Jaroszewicz wskazuje dziewięć modeli szeregów derywacyjnych. Kolejny element opisu stanowi repertuar formantów frazeologicznych, za pomocą których fundowane są nowe formy językowe. Tu wprowadza podział dychotomiczny na formanty proste: afiksalne, paradygmatyczne, partytywno-tematowe, aloformanty leksemowe (komutatywne,

¹ Autor posiłkował się m.in. następującymi pracami: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* [Matešić 1982], *Frazeološki rečnik srpskoga jezika* [Otašević 2012], *Słownik frazeologiczny* [Kubiak-Sokół, Sobol 2007], *Rečnik srpskoga jezika* [Nikolić 2007], *Słownik współczesnego języka polskiego* [Dunaj 1996], *Poljsko-srpski rečnik* [Živanović 1999], *Słownik serbsko-chorwacko-polski* [Francić 1987] etc.

addytywne, subtraktywne) i formanty złożone: dwuafiksalne, afiksalnie-paradygmatyczne, afiksalnie-lekssemowe, paradygmatycznie-lekssemowe. Poświęcając uwagę funkcjom semantycznym wykładników formalnych w derywacji frazeologicznej, badacz wspomina, iż jedynie formanty proste mają wszystkie funkcje, tzn. modyfikacyjną, mutacyjną, transpozycyjną i tautologiczną, natomiast formanty złożone, zarówno w polszczyźnie, jak i w serbszczyźnie, nie są nośnikami funkcji transpozycyjnej. W tej części pracy w obszarze zainteresowania autora znajdują się także wariacja i synonimia frazeologiczna.

Sedno monografii stanowi rozdział trzeci i zaprezentowana w nim analiza zebranego materiału. W pierwszej kolejności uwaga zostaje poświęcona centralnemu zjawisku, cechującemu się dużą produktywnością, czyli derywacji międzyfrazologicznej. W tym typie derywacji H. Jaroszewicz wyróżnia dwa główne sposoby fundacji nowych struktur językowych, determinowane charakterem modyfikacji zachodzących w podstawach derywacyjnych: leksykalną derywację międzyfrazologiczną oraz morfologiczną derywację międzyfrazologiczną. Analizy materiału dokonuje w odniesieniu do ośmiu modeli derywacyjnych: 1. [zwrot frazeologiczny → zwrot frazeologiczny], 2. [zwrot frazeologiczny → wyrażenie rzeczownikowe], 3. [zwrot frazeologiczny → wyrażenie określające], 4. [wyrażenie rzeczownikowe → wyrażenie rzeczownikowe], 5. [wyrażenie rzeczownikowe → wyrażenie określające], 6. [wyrażenie rzeczownikowe → zwrot frazeologiczny], 7. [wyrażenie określające → wyrażenie określające] oraz 8. [wyrażenie określające → wyrażenie rzeczownikowe]. Opisując techniki derywacyjne, w obrębie każdego modelu wskazuje charakterystyczne typy i podtypy formantów,² leksemowych i nieleksemowych, oraz semantyczny status frazeologicznych form pochodnych. Derywacja leksykalna zwrotów frazeologicznych poprzez komutację, głównie z wykorzystaniem formantu synonimicznego i hiponimicznego, oraz tworzenie odfrazologicznych gerundialnych wyrażen rzeczownikowych to najbardziej produktywne metody fundowania frazeologizmów w tej odmianie derywacji frazeologicznej. Do dyferencji badacz zalicza np. brak odzwrotnych wyrażen określających z *participium* czynnym w języku serbskim.

Po szczegółowym omówieniu zjawiska derywacji międzyfrazologicznej H. Jaroszewicz zajmuje się drugim składnikiem kompleksu, a mianowicie derywacją odfrazologiczną. Rozważania rozpoczyna od krótkiego opisu polskich i serbskich badań nad wspomnianym zagadnieniem, następnie przechodzi do prezentacji materiału. Leksemy odfrazologiczne, stanowiące przedmiot analizy w tej części pracy, klasyfikuje do dwóch grup: złożenia motywowane zwrotami i wyrażeniami frazeologicznymi oraz uniwersalizacje motywowane związkami frazeologicznymi. W pierwszej grupie wprowadza podział trychotomiczny na: rzeczowniki złożone, przymiotniki złożone oraz czasowniki złożone, wyróżniając w danych podgrupach stosowane typy formantów. Z wyżej wymienionych form dużą produktywnością cechują się, szczególnie w języku serbskim, odfrazologiczne przymiotniki

² W leksykalnej derywacji międzyfrazologicznej przez komutację badacz wyróżnia m.in. formanty: synonimiczne, hiponimiczne, metonimiczne, synekdochowe, metaforyczne, antonimiczne etc. Wśród formantów afiksalnych w modelu 1. wskazuje m.in. formanty inchoatywne, perfektywne, deminutywne i augmentatywne, a w modelu 2. formanty tworzące np.: *gerundium* frazeologiczne, *nomen actionis* frazeologiczne etc.

złożone. W drugiej grupie H. Jaroszewicz opisuje uniwerbizmy rzeczownikowe oraz czasownikowe, przy czym podkreśla, iż w zebranych materiale przeważają nominalne formy pochodne nad formami werbalnymi. W tym mechanizmie derywacyjnym wykorzystywany jest złożony formant leksykalno-morfologiczny.

Ostatnim elementem opisu triady derywacji frazeologicznej jest multiwerbiczacja, czyli derywacja odleksemowa. Po uwagach teoretycznych dotyczących tego zjawiska (badacz wyróżnia multiwerbizmy właściwe i pozorne), statusu multiwerbizmów i frazeologizmów H. Jaroszewicz przechodzi do omówienia korpusu multiwerbizmów oraz werbalizatorów. *Poljsko-srpski rečnik* [Živanović 1999] stanowił podstawowe źródło, z którego autor wyekscerpował 1966 polskich multiwerbizmów (w tym 657 multiwerbizmów pozornych) oraz 1764 mutliwerbizmy serbskie (w tym 590 pozornych). Na polski korpus składają się jedynie formy tworzone przez 1 z 340 wybranych werbalizatorów, w wypadku korpusu serbskiego mamy do czynienia z tłumaczeniami polskich multiwerbizmów. Przeprowadzona analiza wykazała, że podstawę procesu multiwerbiczacji w języku polskim najczęściej stanowią m.in. czasowniki: *walczyć, boleć, żyć, pracować, rozmawiać*, z kolei w języku serbskim: *boleti, raditi, misliti, oduševiti, planirati* etc. Istotne wydają się również właściwości stylistyczne, semantyczne i składniowe multiwerbizmów, którym badacz poświęca uwagę. Końcowe rozważania dotyczą rodzajów derywatów multiwerbalnych. Formacje multiwerbalne konstituowane są przy wykorzystaniu formantów mutacyjnych (m.in. inchoatywnych, duratywnych, terminatywnych), następnie modyfikacyjnych (oficjalizujących, intensyfikujących) oraz formantów tautologicznych. Ten model derywacji, dla którego charakterystyczna jest obecność złożonego formantu morfologiczno-leksemowego, należy do wysoce frekwentowanych.

W syntetycznym zakończeniu zamieszczono najważniejsze wnioski. Badacz zwraca uwagę, iż opisane w monografii typy mechanizmów derywacyjnych w obu analizowanych językach są analogiczne, a stopień ich produktywności bardzo często jest podobny.

Derywacja frazeologiczna w języku polskim i serbskim autorstwa H. Jaroszewicza to pozycja interesująca, uzupełniająca lukę w badaniach slawistycznych nad zjawiskiem derywacji frazeologicznej. Chociaż można by wzbogacić lekturę o większą liczbę egzemplifikacji, to nie ulega wątpliwości, iż przeprowadzona przez badacza analiza jest szczegółowa i rzetelna. Pozostaje mieć nadzieję, że opracowanie to będzie stanowiło przyczynek do powstawania kolejnych prac z tego zakresu w ujęciu komparatywnym.

Agnieszka Kołodziej
(Uniwersytet Wrocławski,
e-mail: agnieszka.kolodziej@uwr.edu.pl)